

hranice medzi svetom práce a svetom zločinu nie sú úplne zreteľné. Mnohí zločinci žili dlhé obdobia usporiadaným životom, v profesionálnych, susedských a rodinných štruktúrach, s ktorými sa postupne alebo náhle rozchádzajú. Geremek však upozorňuje i na existenciu „profesionálnych zločincov“ v stredoveku. V posledných storočiach stredoveku predstavovala významný marginalizačný proces vojna. Ľudí na okraji spoločnosti plodí okrem zločinu aj zlá povesť (*infamia*). Týka sa jednotlivcov, ale spája sa i s výkonom určitých povolání, ktoré bývajú označované ako „nečisté“ alebo „hanebné“. Zlú povesť majú herci, kaukliari, úžerníci, prostitútky. V spoločnosti, ktorá má dvojznačný vzťah k telu, sa chorý a zmrzačený človek ocitá na okraji spoločnosti, malomocného čaká vylúčenie. Geremek pripomína základné rysy, ktoré chýbajú človeku na okraji – trvalé bydlisko, práca a majetok, uznávané postavenie.

Autori štúdií uverejnených v knihe *Středověký člověk a jeho svět* podopierajú a dokumentujú svoje tvrdenia citátmi z prameňov rôznej povahy. Využívajú legendy, kroniky, životopisy, listy, kázne, nápisy, súdne spisy, teologické traktáty, umelecké literárne diela (napr. rytierske eposy a romány). Zároveň zdôrazňujú nevyhnutnosť kritického prístupu k prameňom, aby bolo možné vyhnúť sa skresleniam a nepochopeniu určitých skutočností. Všetky štúdie ponúkajú veľké množstvo informácií a umožňujú čitateľovi vytvoriť si pomerne komplexný obraz o danom type stredovekého človeka, o jeho postavení v rámci spoločnosti, o jeho predstavách i názoroch. Portréty stredovekých ľudí sú navzájom previazané, určitý jav sa vysvetľuje vo viacerých kapitolách, v rôznych súvislostiach, čím vzniká možnosť nahliadnuť naň z viacerých uhlov pohľadu. Každá kapitola knihy je doplnená o základnú bibliografiu, ktorá sa viaže k opisovanej problematike. Autori štúdií sa sústredili predovšetkým na centrálnu oblasť západnej Európy, t.j. oblasť Francúzska, Ne-

mecka, Talianska a Anglicka. Okrajovo sa venujú i oblasti Španielska a severnej Európy, ale takmer nepovšimnuté – až na niekoľko málo zmienok – ostávajú oblasti strednej Európy – Čechy, Uhorsko, Poľsko. Bolo by iste zaujímavé porovnať výsledky historického výskumu danej problematiky z týchto oblastí s názormi a závermi uverejnenými v tejto publikácii. Na záver treba dodať, že kniha *Středověký člověk a jeho svět* popri svojej vysokej odbornej hodnote ponúka i vynikajúci čitateľský zážitok.

Olga Vaneková

Veyne, Paul: AKO PÍSAŤ O DEJINÁCH. Z franc. orig. prel. Martin Kanovský. Bratislava, Chronos, edícia Čas rozumu 1998. 221s.

V roku 1998 vyšla v slovenskom preklade Martina Kanovského pozoruhodná kniha *Ako písať o dejinách* (Comment on écrit l'Histoire, 1971). Slovenskej verejnosti sa tak sprístupnilo dielo súčasného francúzskeho historika Paula Veyna, ktorý, ako prezrádza pripojený výber z bibliografie publikovaných prác, väčšinu doterajších výskumov venoval starovekým dejinám – najmä štúdiu sociálnych a ekonomických vzťahov v Rímskej ríši. Aktivita prekladateľa si teda zaslúži pochvalu, menej však už možno pochváliť kvalitu samotného prekladu. Miestami je príliš zviazaný jazykom originálu, stylisticky ťažkopádny, zle čitateľný. Prekladateľ by mal v budúcnosti pri podobných projektoch zvážiť, či nemá vyjsť v ústrety čitateľovi aj rozšíreným poznámkovým aparátom, ktorý by vzhľadom na miznúcu znalosť klasických jazykov umožnil presne porozumieť gréckym a latinským výrazom, ktoré autor používal.

Predložené dielo naznačuje už svojím názvom, že francúzsky bádateľ mal ambície

dotknúť sa vo svojich úvahách základných problémov histórie a historiografie (a tým aj nepriamo literárnej histórie), ktoré sú pre dnešnú odbornú, azda aj širšiu verejnosť stále aktuálne a istým spôsobom sa dajú aplikovať aj v literárnej histórii. Býva pravidlom (a tí, ktorí sa zaujímajú o „dejiny textov“ si tento jav už zrejme všimli), že téma „ako niečo písať“ sa obvykle objavuje s nástupom novej filozofickej, umeleckej či inej školy, skupiny, smeru. Prostredníctvom nej sa postulujú alebo udržiavajú vo vedomí kultúrnej verejnosti teoretické princípy novátorov. Takejto úlohy sa nepochybne zhostil aj autor uvedenej knihy. Pri jej čítaní sa však nedá prehliadnuť časový posun medzi vznikom diela a jeho slovenským prekladom. Myšlienky, ktoré možno vyznievali revolučne v sedemdesiatych rokoch, keď dielo bolo napísané, sú pre dnešného čitateľa len ďalším rozpracovaním a aplikáciou známych téz postmoderných autorov a ich bezprostredných predchodcov. Prezrádza to pojmový aparát, ktorý Veyne používal, spôsob formulovania a riešenia problému i vlastná autorská štylizácia.

V prvej časti knihy nás autor podnecuje k hľadaniu odpovede na základnú otázku „čo je história“. Úvahám nad predmetom, cieľom a metódou sú postupne venované jednotlivé časti knihy. Už spôsob nastolenia okruhu problémov prezrádza, že sme vkročili do oblasti „filozofických bojov“ s modernistami, hoci P. Veyne čitateľa ubezpečuje, že jeho úvahy určite nevedú do „výsostných vôd“ filozofie História (keďže tá podľa autora neexistuje): „Možno to vyjadriť takto – História s veľkým začiatočným písmenom, História Rozpravy o Univerzálnej Históriai, Prednášok o Filozofii Dejín a Štúdia História neexistuje – existuje iba *história niečoho*“ (s. 23). Veyne ako pravoverný postmodernista začína radikálnym popretím pôvodného hodnotového systému: „História začína všeobecným zrušením hodnôt, a nie vzťahom k hodnotám.“ Je známe, že modernisti sa už dve storočia usilujú systematizovať poznávanie a poznanie do roz-

ličných vedných disciplín. Veyne teda nanovo kladie základnú otázku: „Je história vedou?“

Autor na ňu odpovedá záporne. Medzi exaktnými vedami a históriou je predsa priepastný rozdiel. Fyzikálne vedy skúmajú fenomény, „za ktorými sa hľadá skrytý invariant“ a v ich opakovaní sa potom odhaľuje zákon. Najvýstižnejšia definícia však podľa Veyna charakterizuje históriu tak, že „jej predmet sa nikdy neobjaví dvakrát“. Žiadna udalosť sa nedá typologicky spájať s inou, hoci by sa aj na prvý pohľad podobali. Historik musí každú z nich hodnotiť úplne individuálne. Ich odlišnosť nebude v „látke“, ale v skutočnosti, že „prichádzajú v danej chvíli“. V praxi to znamená odmietnutie využívania princípov hypoteticko-deduktívneho systému. História, ak by sme ju chceli chápať ako vedu, bude podľa Veyna chýbať schopnosť vynášať zákony a teórie, podľa ktorých sa udalosti určitého typu môžu vždy uskutočňovať. Týmto názorom sa autor snaží demytologizovať predstavu o fungovaní veľkých teórií revolúcií, vysvetlení politických a sociálnych kríz a pod., ktoré boli na základe analógií medzi rôznymi udalosťami sformulované ako zákonitosti. Platnosť takýchto zákonov by totiž odkazovala na existenciu univerzálneho systému, v ktorom sú všetky jednotky (a teda aj udalosti) podriadené vyššiemu princípu, ktorý im dáva zmysel a takému tvrdeniu sa Veyne ako postmodernista „zákonite“ bráni: „Iste chápeme, čo poskytuje historickým teóriám ako je Rostowzewova, či Jaurésova teória Francúzskej revolúcie prestíž, ktorá ich obklopuje – vyplýva z nich typológia, na ktorej je niečo slávnostného. História sa vďaka nim stáva zrozumiteľnou a tajomnou ako dráma, v ktorej pôsobia veľké sily, bežné a pritom neviditeľné, nesúce vždy ten istý názov – mesto, buržoázia. Čitateľ sa pohrúži do alegorickej atmosféry, ak sa ako alegória, podľa Musila, chápe stav ducha, v ktorom veci získavajú viac významu, ako im podľa práva patrí“ (s. 72).

V chápaní postmodernistov je vytváranie veľkých koncepcií, modelov neúnosné, pretože

nemôžu byť naplnené. Vychádzajú zo starej známej skutočnosti, že naše poznanie je len neúplné, nezachytáva naraz všetky aspekty problému. Navyše hrozí, že veľké myšlienkové modely môžu byť ľahšie zneužitá na uskutočňovanie nadvlády jednej spoločenskej skupiny nad inou. P. Veyne túto tézu aplikuje na spôsob, akým poznávame dejiny. Predmetom historického poznávania sú udalosti. Tie však môžeme poznať jedine nepriamo, prostredníctvom dokumentov a svedectiev. Navyše sám dokument môže v sebe obsahovať určitý posun oproti skutočnosti v tom, ako je udalosť zaznamenaná. K istému posunu prispieva aj sám historik a optika, ktorú si zvolí pri uchopení problému, o ktorom píše. Všetky tieto skutočnosti zhŕňa Veyne v snahe argumentovať proti písaniu dejín „v tradičnom slova zmysle“ – teda ako veľkých syntéz. Pri ich koncipovaní autor totiž vždy prijme určitý jednotný systém, ktorému podriadi spôsob radenia, zaznamenávania udalostí a ich výkladu, čo nie je v postmodernom chápaní želaným riešením. „Celkovo sa zdá, že v histórii existuje iba jediný autentický pohľad zo všetkých perspektív – a to je História, úplná história, celok všetkého, čo sa stalo. No takéto zhodné zobrazenie nie je pre nás – jedine Boh, ak existuje a vidí pyramídu zo všetkých uhlov zároveň, je schopný vnímať História ako jednu a tú istú dedinu vnímanú zo všetkých strán (tak sa vyjadruje Monadológia)... Keďže nijaký pohľad zo všetkých perspektív nezaručí ich jednotu, rozlíšenie histórií niečoho a takzvanej všeobecnej histórie je čisto konvenčné – všeobecná história neexistuje ako aktivita, vedúca ku špecifickým výsledkom. Uspokojuje sa so zjednocovaním špeciálnych histórií do jedného zväzku a s dávkovaním počtu strán, venovaných každej z nich podľa osobných teórií alebo vkusu verejnosti“ (s. 33 – 34).

Čím je teda pre P. Veyna história a akým spôsobom navrhuje písať dejiny?

Históriu, keďže mala byť zosadená z „vedeckého piedestálu“, je prisúdená úloha

„pravdivého románu“. Tomu zodpovedajú aj motívy pre písanie dejín, ktoré Veyne uvádza – čítanie a písanie histórie je podmienené zvedavosťou, rozkošou, honbou za bizarnosťami, vlastenectvom, ale predovšetkým subjektívnym záujmom historika i čitateľa, ktorí sa rozhodli zaoberať sa danou problematikou bližšie. Predmetom poznávania dejín sú ľudské udalosti. Ako sa dajú usporiadať, aby sme sa vyhli dopredu koncipovaným štruktúram a na druhej strane, aby sme unikli roztriešteniu dejín „na jednotlivosti a ľahostajnosti, v ktorých je všetko rovnocenné“? Samozrejme, že je potrebný výber. Ich usporiadanie je podľa Veyna prirodzené – „fakty majú prirodzenú organizáciu, ktorú historik nachádza úplne hotovú a nemennú, hneď ako si vyberie námiet. Úsilie jeho práce spočíva práve v nájdení tejto organizácie“. Spôsob, akým námiet ďalej spracováva, vyplýva zo zápletky („vedeckej“ zmesi materiálnych príčin, cieľov, náhod; z výseku zo života, ktorý historik rozčleňuje, ako chce“). Teória zápletky vychádza u Veyna z plurality, ktorou sa zaoberá napr. Lyotardova filozofia, podľa ktorej každý z nás žije v priebehu príbehov, ktoré sa dejú podľa vlastnej logiky, s vlastnými cieľmi, bez univerzálnej platnosti. „Historici rozprávajú o zápletkách podobných cestovným príručkám, ktoré ich po svojom vedú cez veľmi objektívnu oblasť udalostí (tá je nekonečne členiteľná a neobsahuje atómy udalostí – tie by totiž poukazovali na závažnú štruktúru, v ktorej platia determinatívne vzťahy – pozn. aut).“

Pri písaní „historického príbehu“ si historik volí uhol pohľadu, podľa ktorého prisudzuje faktom dôležitosť. Vyberá tie, ktoré sú špecifické – „zároveň všeobecné i zvláštne“. Je vecou slobodného rozhodnutia historika, do akej miery skúma príčiny nejakej udalosti. V konečnom dôsledku sa celkom legitímne môže kedykoľvek odvolať na slobodu rozhodovania postáv udalostí alebo na náhodu.

Osobitú pozornosť venuje autor kategórii pojmov, pretože nekriticky používané vše-

obecné pomenovania posúvajú informácie, vytvárajú ilúzie priradovaním väčšieho významu veciam, ako im prináleží. „Historické pojmy patria výlučne do zdravého rozumu (mesto, revolúcia), a aj keď majú vedecký pôvod (osvietenský despotizmus), kvôli tomu nemajú o nič vyššiu hodnotu. Sú paradoxnými pojmami – intuitívne vieme, že to a to je revolúcia a toto je iba vzbura, no nevieme povedať, čo je to vzbura a revolúcia. Definovať ich? To by bolo svojvoľné a nemožné. Revolúcia, to je prudká a násilná zmena v politike a vo vláde štátu, vraví Littré, no takáto definícia neanalyzuje tento pojem a ani ho nevyčerpáva“ (s. 80).

V poslednej časti svojho výkladu poukazuje P. Veyne na „pomocné nástroje“ historika – na dôsledný heuristický výskum („história potrebuje heuristiku, pretože nevie o svojich nevedomostiach“), na spoznávanie a využívanie historickej topiky, podľa ktorej by sa mal historik správne orientovať v dobovom význame pojmov, aby ich nezamieňal a neskresľoval súčasným chápaním, a napokon na vzťahy histórie k iným spoločenskovedným disciplínam (napr. k sociológii, ekonómii), na využívanie ich poznatkov, rovnako ako aj na nebezpečenstvo ich preceňovania.

Čítanie knihy Paula Veyna môže byť pre nás dnes v mnohých ohľadoch poučením. Máme dokonca príležitosť hodnotiť autora s istým časovým odstupom. V čom je a prípadne v čom už celkom nie je pre nás dnes jeho dielo aktuálne?

Prezentuje pohľad, ktorý bol ovplyvnený krízou modernistického myslenia. Tak, ako sa to v histórii udialo už mnohokrát pri prehodnocovaní kríz, aj v tomto prípade bolo „z piedestálu“ zosadené to, čomu sa medzi ľuďmi pripisovala neprimeraná cena. Vo filozofickom systéme modernizmu to bol ľudský rozum. Viera v rozum, v neobmedzené poznanie človeka, v naivný optimizmus, že práve racionál-

ne poznanie bude cestou k blahu ľudstva, sa ukázali mylné. Prínosom postmodernizmu, ako o tom svedčí aj uvedená kniha, je to, že upriamil pozornosť na zvrátenosť i vratkosť mnohých spoločenských teórií, demagógií, ideologizmov, ktoré práve v tomto storočí priviedli ľudstvo k viacerým katastrofám. Je tu aj niekoľko „starých známych rád“, na ktoré nás dielo P. Veyna upozorňuje a ktoré sa zrejme vždy pokladali za samozrejmu súčasť spôsobu práce a postojoov skutočného historika. Jedným z nich je napríklad skutočnosť, že vedecké poznanie nie je pre človeka úplným poznaním. Dobrým pripomenutím starých zásad je varovanie pred povrchným používaním pojmov, zveličovaním významov a pred historickými interpretáciami, ktoré nie sú ukotvené v poznatí dobového myslenia, v dôslednom heuristickom výskume. Poučení nedávnu minulosťou sa ľahko s Veynom stotožníme aj v tom, že historik by rozhodne nemal byť ideológom, ktorý „pod maskou“ historického výkladu uskutočňuje politickú či inú manipuláciu. Je však treba hovoriť aj o úskaliach filozofického systému, ktorý prezentuje Veyne v tomto diele. Tie spočívajú predovšetkým v kríze hodnôt. Východiskom „z krízy rozumu“ sa v tomto prípade stala koncepcia pluralitných hodnôt a relativizmu. Odmietnutím univerzálneho hodnotového systému nastúpil etický a axiologický chaos. Veyne hovorí, že história je pravdivým rozprávaním. V systéme pluralitných právd je však asi nemožné tento princíp naplniť. Bolo by dobré prehodnotiť, v čom ešte dnes môže byť tento druh teórií pre nás inšpiratívny, aby sme sa vyhli tomu, na čo nás neprestajne upozorňuje, hoci v iných súvislostiach, sám Paul Veyne. Napríklad, že nekritické absolutizovanie určitého smeru poznávania vedie k vytvoreniu ďalších mýtov.

Timotea Vráblová